

MARTA STASIAK-CYRAN

SREBRNA ZAPINKA KUSZOWATA Z CYNKOWA, POW. PUŁAWSKI – WYJĄTKOWE ZNALEZISKO Z ZACHODNIEJ LUBELSZCZYZNY

SILVER CROSSBOW BROOCH FROM CYNKÓW, PUŁAWY COUNTY – AN EXCEPTIONAL FIND FROM THE WESTERN LUBLIN REGION

Abstract: In 2021, a large silver, crossbow brooch with returned foot and extended spring was discovered in Cynków, SE Poland. Its bow is decorated with single rings of beaded wire. The brooch is consistent with the Almgren 168 type, yet its decoration is akin to that of the Almgren 167 type. The chronology of both types allows dating this brooch to phase C2, which means we can link it to the Wielbark Culture settlement.

Słowa kluczowe: kultura wielbarska, zachodnia Lubelszczyzna, kuszowata zapinka z podwiniętą nóżką

Keywords: Wielbark Culture, western Lublin region, crossbow brooch with returned foot

W 2021 roku w Cynkowie, gm. Nałęczów, pow. puławski, podczas nielegalnych poszukiwań z użyciem detektora metalu odkryto srebrną zapinkę kuszowatą z podwiniętą nóżką. Znalezione ją na zalesionym wyniesieniu znajdującym się na krawędzi doliny rzeki Bystrej, na Płaskowyżu Nałęczowskim (Ryc. 1)¹. Zabytek trafił do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie. Weryfikacja terenowa przeprowadzona przez pracowników urzędu konserwatorskiego nie dała pozytywnych rezultatów². Artefakt przekazano do zbiorów Muzeum Narodowego w Lublinie³.

Zapinkę (Ryc. 2) wykonano ze srebra⁴. Ma duże rozmiary – jej całkowita długość wynosi 81 mm. Zachowana jest w dwóch częściach. Jedną stanowi kabłąk z nóżką i główką, na której szczytce znajduje się odlany razem z nią trzpień z nałożonym profilowanym guzkiem. Druga część składa się z igły i połowy

przedłużonej, tzw. martwej sprężyny osadzonej na żelaznej osi zakończonej profilowanym guzkiem, analogicznym do guzka na główce. Długość zachowanej części sprężyny wynosi 34 mm. Profilowany, lekko kolankowato wygięty kabłąk zapinki ma długość 47 mm i wykonany jest ze stosunkowo wąskiej sztabki o grubości 5 mm, w przekroju ośmiobocznej; w jego dolnej części znajduje się czworoboczne pole metopowe. Górną i dolną część kabłąka zdobią po dwa pojedyncze pierścienie z perełkowanego (nacinanego) drutu, osadzone w płytkich rowkach. Długa nóżka (34 mm) o szerokości niemal identycznej jak szerokość kabłąka lekko zwęża się ku końcowi. W górnej części znajduje się czworoboczne pole metopowe, a na końcu nóżki metopa z dwoma półokrągłymi wycięciami, od dołu ograniczona jedną, a od góry dwoma poprzecznymi liniami rytymi; poza polami metopowymi krawędzie nóżki są facetowane.

Obecność przedłużonej, tzw. martwej sprężyny pozwala formalnie zaliczyć tę zapinkę do typu Almgren 168⁵. Zdobienie w postaci pierścieni z perełkowanego drutu charakterystyczne jest przede wszystkim dla zapinek Almgren 167. Przyjmując podział tych zapinek w kulturze wielbarskiej zaproponowany przez J. Andrzejowskiego i A. Żórawską⁶, okaz z Cynkowa odpowiadałby wariantowi a2, charakteryzującemu się obecnością pojedynczych pierścieni i guzka na główce, o czym jeszcze będzie mowa. Biorąc pod uwagę obraz przemian kulturowych na Lubelszczyźnie, fibułę z Cynkowa można bez większych wątpliwości łączyć z kulturą wielbarską⁷.

¹ W pobliżu tego miejsca, po drugiej stronie doliny Bystrej, w 1964 roku odkryto osadę kultury przeworskiej (Ryc. 1). Wyeksplorowano obiekt z materiałem ceramicznym, który został scharakteryzowany jako typowy dla fazy B₂ (A. KOKOWSKI 1991, 92–95, ryc. 45–47; 2019, 144). Stanowisko nie zostało jednak odnotowane w dokumentacji AZP.

² Miejsce odkrycia zapinki zarejestrowane zostało jako ślad osadnictwa; w ewidencji AZP nadano mu nr 7 w obrębie miejscowości oraz nr 93 na obszarze AZP 76–83 (archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie).

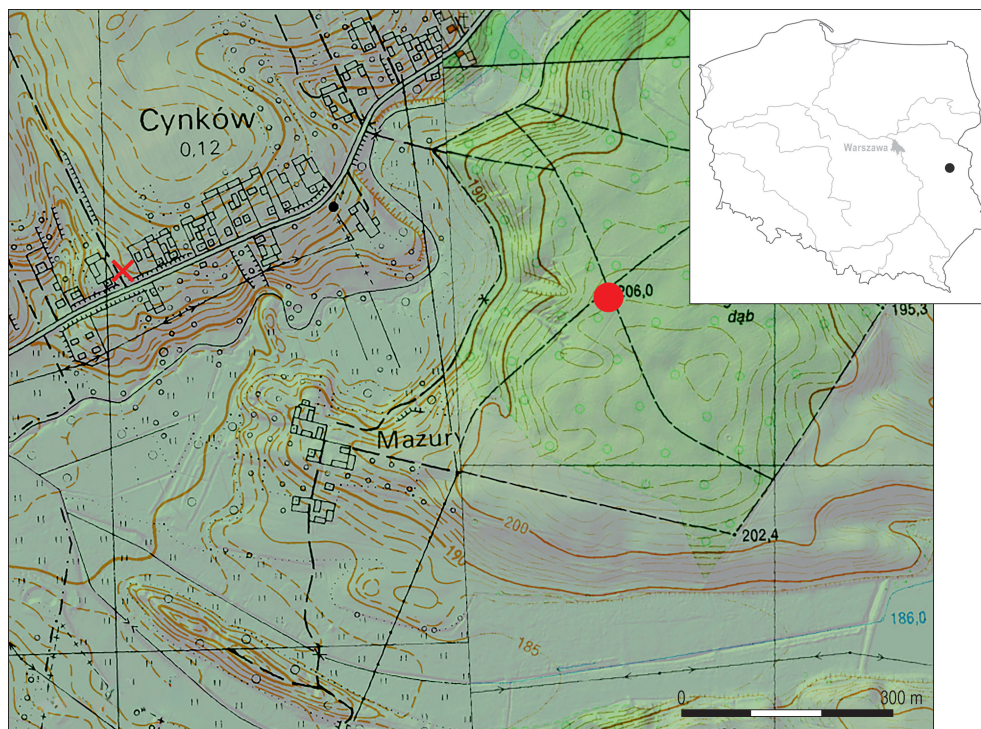
³ Krótki opis zabytku umieszczono w wydawnictwie urzędu konserwatorskiego (G. MAĆZKA ET ALII 2022, 217–218, fot. 5).

⁴ W Laboratorium Bio- i Archeometrii Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk wykonano badania składu chemicznego metalu. Wyniki są następujące: Ag – 93,85%, Cu – 4,87%, Fe, Zn, Sn, Sb, Pb i Bi – łącznie ok. 1% (P. GAN 2022).

⁵ O. ALMGREN 1923.

⁶ J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43.

⁷ W zachodniej części Lubelszczyzny – zgodnie z obrazem utrwalonym

Ryc. 1. Cynków, pow. puławski. Lokalizacja stan. 7 (●) i obiektu osadniczego kultury przeworskiej (×). Wg: karta AZP 76–78/93 i A. KOKOWSKI 1991. Oprac. graficzne: G. Mączka i M. Drewniak
 Fig. 1. Cynków, Puławy County. Location of site 7 (●) and a settlement feature of the Przeworsk Culture (×). After: AZP file 76–78/93 and A. KOKOWSKI 1991. Graphics: G. Mączka & M. Drewniak

Zapinki typu Almgren 168 w kulturze wielbarskiej występują dość rzadko, przy czym większość z nich pochodzi ze stref A i D osadnictwa wielbarskiego⁸. Najstarsze egzemplarze datowane są na stadium C_{1b} , a zasadniczo na fazę C_2 i ewentualnie C_3 ⁹. W Weklicach, pow. elbląski, stan. 7, skąd znana jest ich największa liczba, stały się podstawą do wydzielenia V fazy rozwoju tego cmentarzyska, synchronizowanej ze stadium C_{2b} ¹⁰. Znane są także z grupy masłomęckiej, w której ich metryka określana jest na młodszy odcinek fazy C_2 (faza E rozwoju tej jednostki kulturowej)¹¹. Zapinki Almgren 168 zdecydowanie najliczniej występują jednak w kulturach czerniachowskiej

i Sântana de Mureș – ich chronologia mieści się tam w obrębie C_{2b} – C_3 ¹². W kręgu zachodniobałtyjskim zasadniczo datowane są na fazę C_2 ¹³.

Zdecydowana większość „klasycznych” okazów typu Almgren 168 nie ma zdobienia w postaci pierścieni z perełkowanego drutu. Fibule Almgren 168 z pierścieniami z perełkowanego drutu wystąpiły m.in. na wspomnianym wyżej cmentarzysku kultury wielbarskiej w Weklicach¹⁴, a w kulturze czerniachowskiej na cmentarzyskach Kaborga IV (Каборга, Миколаївська обл.)¹⁵, Nagirne 2 (Нагірне, Одеська обл.)¹⁶ czy Kosanove (Косанове, Вінницька обл.)¹⁷.

Na Lubelszczyźnie, przed odkryciem zapinki z Cynkowa, fibule typu Almgren 168 znane były głównie z Kotliny Hrubieszowskiej¹⁸. Opisany okaz jest pierwszym zarejestrowanym na Płaskowyżu Nałęczowskim i drugim znanym z zachodniej Lubelszczyzny¹⁹. Tak jak już wspomniano, oba egzemplarze

w literaturze najmłodsze materiały kultury przeworskiej datowane są na fazę B_2/C_1 – C_{1a} , ewentualnie na stadium C_{1b} , natomiast kultura wielbarska wkroczyła na te tereny w fazie C_2 , ale uchwytna jest tylko na podstawie znalezisk grobowych. Tej drugiej kulturze przypisuje się automatycznie wszystkie materiały datowane na fazy C_2 – D (por. A. KOKOWSKI 1991, 187–190; A. KOKOWSKI, P. ŁUCZKIEWICZ, B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2012, 132). Warto tu jednak zauważyć, że obraz ten ulega zmianom, m.in. w wyniku badań i publikacji materiałów z osad (np. Nieszawa Kolonia, pow. opolski, stan. 5, Motycz, pow. lubelski, stan. 36), czy dzięki opracowaniom materiałów z dawnych badań (Puławy-Włostowice, pow. puławski, stan. 3), a także dzięki coraz liczniejszym zabytkom metalowym z odkryć przypadkowych. Te nowe informacje pozwalają przyjąć, że ludność kultury wielbarskiej pojawiła się na zachodniej Lubelszczyźnie już w fazie B_2/C_1 – C_{1a} , czyli znacznie wcześniej niż dotychczas zakładano (por. B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2016; 2018; M. STASIAK-CYRAN 2016; 2024).

⁸ Por. A. KOKOWSKI 1995b, 31, 108, ryc. 13, 71:a; B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 264, przyp. 266.

⁹ M. MĄCZYŃSKA 2011, 89–90, 98, tab. 3 – tam dalsza literatura.

¹⁰ M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, J. OKULICZ-KOZARYN 2011, 126, 133, tab. 1; M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, M. BACZEWSKI 2023, 112–113, tab. 1.

¹¹ A. KOKOWSKI 1995a, 30, 45.

¹² A.K. AMBROZ 1966, 64–66, tabl. 24:2; E.L. GOROHOVSKIJ 1988, 43–44, ryc. 19, 42, 57; A. KOKOWSKI 1995a, 45; B. MAGOMEDOV 2001, 67; M. MĄCZYŃSKA 2011, 89–90.

¹³ Zob. np. A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2007, 51–52, tabl. XVIII/34:1, XL/79:1, LXX/145:1; O. KHOMIAKOVA 2012, 154, 159, 163–164, ryc. 5:2.3.

¹⁴ M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, J. OKULICZ-KOZARYN 2011, tabl. XXXVI/86:1, CXXVIII/288:2, CXXXIX/323:1, CXCII/426:1.

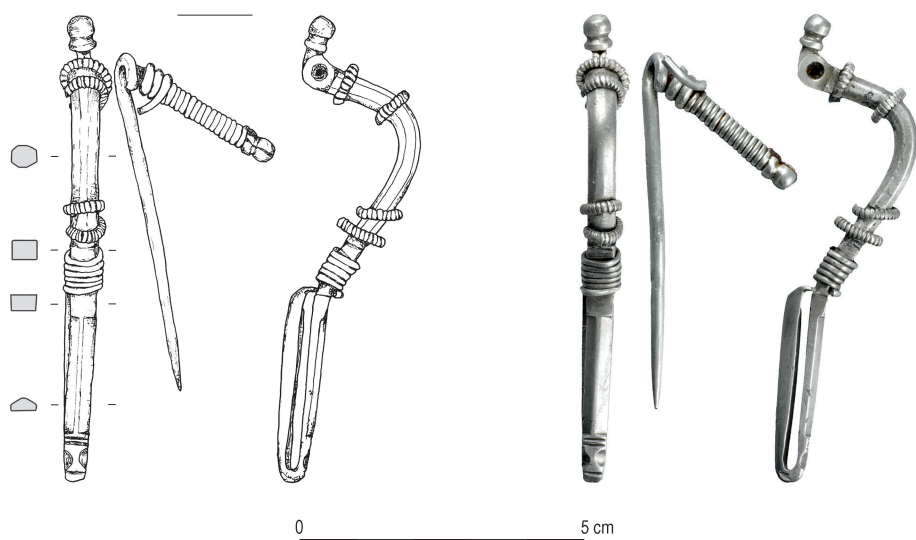
¹⁵ Ros. Каборга. A.S. MILAŠEVSKIJ 2020, 407, ryc. 6:3.4.

¹⁶ Ros. Нагірне. A.V. GUDKOVA, E. SCHULTZE 2017, tabl. 74:2.3.

¹⁷ Ros. Косанове. O. PETRAUSKAS 2004, 315, ryc. 43a:9.

¹⁸ Np. Gródek, pow. hrubieszowski, stan. 1C, groby 73A, 79A i 119A (A. KOKOWSKI 1993, ryc. 65:a; 71:f.1; 107:b). Nowe odkrycia – B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 262–264, ryc. 37:357.358.510.

¹⁹ Zapinka Almgren 168 jest znana z Krasienina Kolonii, pow. lubartowski (informacja ustna Pani dr. hab. B. Niezabitowskiej-Wiśniew-

Ryc. 2. Cynków, pow. puławski. Srebrna zapinka kuszowata z podwiniętą nóżką i pierścieniami z nacinanego drutu.

Rys.: M. Stasiak-Cyran.

Fot.: T. Wiśniewski

Fig. 2. Cynków, Puławy County. Silver crossbow brooch with returned foot and coils of beaded wire.

Drawing: M. Stasiak-Cyran.

Photo: T. Wiśniewski

Almgren 168 z tego obszaru łączyć należy z kulturą wielbarską, a ze wschodniej części Kotliny Hrubieszowskiej – z grupą maśmęcą.

Sposób zdobienia zapinki z Cynkowa w kulturze wielbarskiej charakterystyczny jest głównie dla fibul typu Almgren 167, przy czym najczęściej reprezentują one wariant a1 w podziale J. Andrzejewskiego i A. Żórawskiej²⁰, wyróżniający się obecnością pojedynczych pierścieni i brakiem guzka na główce. Przykłady takich zapinek znane są ze stanowisk z Pomorza, prawobrzeżnego Mazowsza, Podlasia i zachodniej Białorusi²¹. Specyficzne formy Almgren 167 występują w grupie maśmęckiej, gdzie wydzielone zostały we wzory ZG149 i ZG162²². Ich największą koncentrację odnotowano na dwóch dużych cmentarzyskach: w Gródku, stan. 1C i Maśmęczu, stan. 15, oba w pow. hrubieszowskim, skąd pochodzi ponad 30 egzemplarzy obu tych wzorów²³. Coraz liczniej odkrywano są także na innych stanowiskach w całej Kotlinie Hrubieszowskiej²⁴. Ze wschodnich krańców Lubelszczyzny znane są także pojedyncze okazy innych typów zapinek kuszowatych VI grupy Almgrena (np. typów 172 i 170) zdobionych pojedynczymi pierścieniami z perełkowanego drutu²⁵. Z terenu zachodniej Lubelszczyzny opublikowano dotychczas tylko jedną fibulę zbliżoną do

typu Almgren 167, na sprężynie, kabłąku i nóżce zdobioną pojedynczymi karbowanymi pierścieniami. Zabytek ten został znaleziony w obrębie obiektu mieszkalnego na osadzie kultury przeworskiej w Nieszawie Kolonii, stan. 5²⁶.

W kulturze wielbarskiej chronologia zapinek Almgren 167 i zbliżonych zdobionych pierścieniami z karbowanego drutu zamykana jest w ramach faz C_{1b}–C₂, z zastrzeżeniem możliwości datowania niektórych egzemplarzy, zwłaszcza z oszczędnym zdobieniem pojedynczymi pierścieniami, na stadium C_{1a}²⁷. Te ostatnie można uznać za charakterystyczne dla stylu wielbarskiego, opartego na elementach wczesnorzymskiej stylistyki tzw. baroku wielbarskiego²⁸.

Zapinki typu Almgren 167 z pierścieniami z karbowanego drutu występują również, choć nie tak licznie jak w środowisku wielbarskim, w zespołach kultury czerniachowskiej; datowane są tam na fazy C₂ oraz C₃–D₁²⁹. Znane są także z kręgu zachodniobałtyjskiego³⁰, ale od okazów wielbarskich odróżnia je zdecydowanie bogatszy sposób zdobienia – często całymi garniturami pierścieni³¹.

Obecność tzw. martwej sprężyny, pozwalająca na zaliczenie zapinki z Cynkowa do typu Almgren 168, jak i jej wielkość oraz zdobienie pierścieniami z perełkowanego drutu, powodują, że najbliższe analogie znajduje ona w kulturze Dollkeim-Kovrovo³². Większość spośród niewielu znanych stamtąd

skiej; wstępne informacje o tym stanowisku: I. GOŁUB *ET ALII* 2019, 10; K. MYZGIN, B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 146.

²⁰ J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43.

²¹ Zestawienie zapinek typu Almgren 167 ze stanowisk kultury wielbarskiej, bogaczewskiej i Dollkeim-Kovrovo – patrz J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 306–307, przyp. 70, ryc. 27; poza tym np. Jartypory, pow. węgrowski, stan. 2 – J. ANDRZEJOWSKI 2023, tabl. CCLCI/372:2,3; CCLXVI/383:1.

²² A. KOKOWSKI 1995a, 13, 184, ryc. 2:b.c.

²³ A. KOKOWSKI 1995a, 240–241, mapa 9; J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43 – tam dalsza literatura.

²⁴ B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 260–262, ryc. 36, przyp. 265.

²⁵ B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, ryc. 42, 46. Z tego obszaru znane są również fibule VII grupy zdobione pierścieniami z perełkowanego lub gładkiego drutu (B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 284–286, ryc. 60).

²⁶ M. STASIAK-CYRAN 2016, 32, 76, tabl. LXXXV: 3 – obiekt ten jest wiązany z drugim etapem osadnictwa przeworskiego (fazy C₂–D).

²⁷ J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43 – tam wcześniejsza literatura; J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 305–307; B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 262.

²⁸ W. NOWAKOWSKI 1996, 57; J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 305.

²⁹ A.S. MIŁAŠEVSKIJ 2015, 237–240, ryc. 6:1.2.5.8.9. Część fibul zdobionych pierścieniami z perełkowanego drutu, które A.S. Miłaševskij opisuje jako typ Almgren 167, formalnie odpowiada typowi Almgren 168.

³⁰ M.in. W. NOWAKOWSKI 1996, 53; A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2007, 48–50; J. JASKANIS 2013, 121–122.

³¹ O. KHOMIAKOVA 2012, 147–153, ryc. 1.

³² Patrz przyp. 13.

zapinek nawiązujących do typu Almgren 168 nosi jednak znacznie liczniejsze, spiętrzone pierścienie, reprezentujące typ I takiego zdobienia wydzielony przez O. Khomiakovą³³. Dekoracja zapinki z Cynkowa odpowiada natomiast typowi II w przywołanym podziale, charakteryzującemu się obecnością pojedynczych pierścieni umieszczonych na kabłąku. Występuje on przede wszystkim na zapinkach bardzo dużych, tzw. *Grosse Armbrustfibeln*, formalnie należącymi do typów Almgren 161–162 lub Almgren 167 – ich długość wynosi od 90 do 110 mm. Większość wykonana jest ze stopów miedzi, a ich pierścienie ewentualnie ze srebra. Są one charakterystyczne dla fazy 3A kultury Dollkeim-Kovrowo, która odpowiada interregionalnej fazie C₂³⁴.

Podsumowując, zapinka z Cynkowa jest typologicznie bliższa okazom typu Almgren 168, charakterystycznego głównie dla tzw. kręgu kultur gockich. Sposób zdobienia pierścieniami z karbowanego drutu znajduje najlepsze analogie wśród zapinek typu Almgren 167 z terenu kultury wielbarskiej oraz wśród różnych typów zapinek kuszowatych z podwinętą nóżką znanych z obszarów bałtyjskich. Cechuje ją uboższa forma zdobienia, ograniczająca się do pojedynczych pierścieni umieszczonych na kabłąku, co jest charakterystyczne dla stylu wielbarskiego. Wymiary, w tym długość okazu z Cynkowa (81 mm) są zbliżone do wymiarów dużych zapinek (*Grosse Armbrustfibeln*) z obszaru zachodniobałtyjskiego.

Większość fibul typu Almgren 168 – a także innych zapinek kuszowatych zdobionych perełkowanym drutem – ze wszystkich z wymienionych wyżej obszarów kulturowych wykonano ze stopów miedzi. Egzemplarze srebrne znane są m.in. ze strefy A osadnictwa kultury wielbarskiej. Z tego surowca zrobione są wszystkie okazy typu Almgren 168 z pierścieniami z cmentarzyska w Weklicach³⁵, ale ich długość waha się od 40 do 60 mm. Duże srebrne egzemplarze zapinek kuszowatych z podobnym zdobieniem znane są natomiast z Sambii³⁶.

Zapinka z Cynkowa jest kolejnym zabytkiem pochodzącym z zachodniej Lubelszczyzny, który może stać się istotnym przyczynkiem do dyskusji na temat stylistycznej wspólnoty wielbarsko-bałtyjskiej³⁷.

Jak już wspomniano, w kulturze wielbarskiej zapinki typu Almgren 168 występują od stadium C_{1b} po fazę C₂ i ewentualnie C₃. Zdobienie zapinek kuszowatych VI grupy pierścieniami z perełkowanego drutu jest charakterystyczne dla faz C_{1b}–C₂, z zastrzeżeniem możliwości datowania niektórych tak dekorowanych egzemplarzy, zwłaszcza z pojedynczymi pierścieniami, na stadium C_{1a}. Obecność guzka na główce tej

³³ O. KHOMIAKOVA 2012, 147–153, ryc. 1; O.A. HOMÁKOVA 2020, ryc. 1.

³⁴ W. NOWAKOWSKI 1996, 52, tabl. 107.

³⁵ Patrz przyp. 14.

³⁶ O. KHOMIAKOVA 2012, 153, ryc. 5:2.3.

³⁷ J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 304–308, ryc. 27. W literaturze temat charakteru kontaktów pomiędzy światem germańskim i bałtyjskim podnoszono ostatnio przy okazji rejestrowanych w zachodniej części Lubelszczyzny zabytków o proveniencji jednoznacznie bałtyjskiej, o różnej jednak chronologii w obrębie okresów rzymskiego i wędrowek ludów. Są to: zapinki z Janowca nad Wisłą, pow. puławski (G. Kuś 2021) i zawieszka lunulowata z Chodlika, pow. opolski (zabytek niepublikowany – informacja ustna dr. Łukasza Miechowicza z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN).

uznawana jest u tej grupy fibul za cechę późną. *Grosse Armbrustfibeln* w kulturze Dollkeim-Kovrowo datowane są na fazy C₂–D. Ostatecznie więc najbardziej prawdopodobne wydaje się łączenie jej z fazą C₂.

Analizowaną fibulę będącą nietypową stylistyczną kombinacją formy, zdobnictwa, wielkości i surowca, można uznać za interesujące źródło do dalszych studiów nad przemianami kulturowymi w okresach rzymskim i wędrowek ludów w zachodniej Lubelszczyźnie. Jest to kolejny nowy dowód³⁸ na obecność ludności kultury wielbarskiej na Płaskowyżu Nałęczowskim, która to – zgodnie z utrwalonym w literaturze poglądem – nie zasiedliła tego mezoregionu³⁹.

Warto przypomnieć, że zabytek został znaleziony niespełna 1 km od wspomnianej już osady kultury przeworskiej⁴⁰ (Ryc. 1). Być może ponowna analiza materiałów odkrytych dawniej w okolicy Cynkowa⁴¹, a także terenowe badania weryfikacyjne dostarczyłyby nowych danych do rozstrzygnięcia problemu, czy na tym obszarze miała miejsce rzeczywista przerwa w osadnictwie pomiędzy okresami osadnictwa kultur przeworskiej i wielbarskiej, czy też jest to obraz wynikający z nieaktualnego już stanu badań⁴².

Marta Stasiak-Cyran

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych i Sztuki
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ul. Weteranów 18

PL 20-038 Lublin

Muzeum Narodowe w Lublinie

ul. Zamkowa 9

PL 20-117 Lublin

martacyran@poczta.onet.pl

<https://orcid.org/0000-0002-4222-880X>

Received: 15.05.2024 / Revised: 20.05.2024 / Accepted: 30.06.2024

BIBLIOGRAFIA

ALMGREN O. 1923: *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig² [Curt Kabitzsch].

AMBROZ A.K. 1966: A.K. Амброз, *Фибулы юга европейской части СССР II в. до н.э. – IV в. н.э.*, Археология СССР Д₁₋₃₀, Москва [Наука].

ANDRZEJOWSKI J. 2023: *Jartytory, stan. 2. Cmentarzysko kultury wielbarskiej we wschodniej Polsce. Część I*, Monumentum

³⁸ Niezwykle interesujący materiał związany z kulturą wielbarską, datowany od fazy B₂/C₁–C_{1a}, pochodzi z osady wielokulturowej w Motyczu, pow. lubelski, stan. 36 (B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2016, 178–194).

³⁹ Por. A. KOKOWSKI 1991, ryc. 90.

⁴⁰ A. KOKOWSKI 1991, 93, ryc. 45.

⁴¹ Patrz przyp. 1.

⁴² Por. przyp. 7.

- ta *Archaeologica Barbarica. Series Gemina XII/1*, Warszawa [PMA / FMAB].
- ANDRZEJOWSKI J., CIEŚLIŃSKI A. 2007: *Germanie i Bałtowie u schyłku starożytności. Przyjazne związki czy wrogie sąsiedztwo?*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa [PMA / SNAP], 279–319.
- ANDRZEJOWSKI J., ŻÓRAWSKA A. 2002: *Cmentarzysko kultury wielbarskiej na stan. 1 w Nadkolu, woj. mazowieckie*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *Varia Barbarica Zenoni Woźniak ab Amicis dedicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin [FMAB / IA UMCS / PMA], 29–80.
- BITNER-WRÓBLEWSKA A. 2007: *Netta. A Balt Cemetery in Northeastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica XII, Warszawa [PMA / FMAB].
- GOŁUB I. ET ALII 2019: I. Gołub, W. Koman, D. Włodarczyk, P. Zieniuk, *Sprawozdanie z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie woj. lubelskiego w 2018 roku*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego” [21], 7–86.
- GAN P. 2022: *Nieinwazyjne badania składu chemicznego przeprowadzonego na 20 przedmiotach zabytkowych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Lublinie*, kps w archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie.
- ГОРОХОВСКИЙ Е.Л. 1988: Е.Л. Гороховский, *Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины*, [w:] *Труды V Международного конгресса археологов-славистов*, tom 4, Киев [Наукова думка], 34–46.
- GUDKOVA A.V., SCHULTZE E. 2017: *Gräberfeld und Siedlung Nagornoe 2. Ein Fundplatz der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur an der Unteren Donau*, *Archäologie in Eurasien* 35, Bonn [Dr. Rudolf Habelt].
- НОМÁКОВА О.А. 2020: О.А. Хомякова, *Двучленные подвязные фибулы типа «большие арбалетовидные» Юго-Восточной Прибалтики по данным женского убора самбийско-натангийской культуры*, [w:] А.М. Обломский (red.), *История вещей – История и вещи. К 60-летию юбилею И. О. Гаврилухина, Раннеславянский мир. Археология славян и их соседей 20*, Москва [Институт археологии Российской академии наук], 125–132.
- JASKANIS J. 2013: *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa [SNAP].
- КНОМІАКОВА О. 2012: *Sambian-Natangian Culture Ring Decoration style as an Example of Communication between Local Elites in the Baltic Region in the Late Roman Period*, [w:] A. Bliujienė (red.), *People at the Crossroads of Space and Time (Footmarks of Societies in Ancient Europe) II*, „Archaeologia Baltica” 18, 147–166.
- KOKOWSKI A. 1991: *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, *Lubelskie Materiały Archeologiczne IV*, Lublin [Wyd. UMCS].
- KOKOWSKI A. 1993: *Gródek nad Bugiem. Cmentarzysko grupy masłomęckiej. Część I–III*, Lublin [Wyd. UMCS].
- KOKOWSKI A. 1995a: *Grupa masłomęcka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin [Wyd. UMCS].
- KOKOWSKI A. 1995b: *Schätze der Ostgoten. Eine Ausstellung der Maria Curie-Skłodowska Universität Lublin und des Landesmuseums Zamość*, Stuttgart [Theiss].
- KOKOWSKI A. 2019: „*Erstes Ende*” *der Przeworsk-Kultur im Lublinerland*, ACC LIV, 129–158.
- KOKOWSKI A., ŁUCZKIEWICZ P., NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2012: *Stan badań nad okresem przedrzymskim, rzymskim i wędrówek ludów w 50 lat po monografii Stefana Noska*, [w:] A. Zakościelna (red.), *Miejsce Profesora Stefana Noska w archeologii polskiej. 50 lat po wydaniu Materiałów do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, Lublin [Wyd. UMCS], 127–141.
- KUŚ G. 2021: *Zabytki bałtyjskie z Janowca nad Wisłą*, WA LXXII, 194–199.
- MAGOMEDOV B. 2001: Б. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса*, Monumenta Studia Gothica I, Lublin [Wyd. UMCS].
- MAĆZKA G. ET ALII 2022: G. Maćzka, A. Stachyra, M. Stasiak-Cyran, D. Włodarczyk: *Wybrane zabytki archeologiczne z przypadkowych znalezisk na terenie woj. lubelskiego*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego” [24], Lublin, 209–224.
- MAĆCZYŃSKA M. 2011: *Der frühvölkerwanderungszeitliche Hortfund aus Łubiana, Kreis Kościerzyna (Pommern)*, Ber RGK 90 (2009), 7–481.
- MILAŠEVSKIJ A.S. 2015: А.С. Милашевский, *Фибулы с использованием зерненной кольцевой гарнитуры в черняховской культуре (по материалам раннего и развитого этапов)*, „Древности” 2014–2015, 228–243.
- MILAŠEVSKIJ A.S. 2020: А.С. Милашевский, *Фибулы с использованием зерненной кольцевой гарнитуры*, [w:] О. Радюш, А. Блюэнэ, М. Любичев (red.), *Germania–Sarmatia III*, Москва [Институт археологии Российской академии наук], 398–418.
- MYZGIN K., NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2021: *Krasienin Kolonia, Gem. Niemce, Kr. Lublin, Fpl. ?*, [w:] M. Gładysz-Juścińska, A. Kokowski, B. Niezabitowska-Wiśniewska (red.), *Lubliner Land*, CRFB 4, Kraków [PAU / IA UMCS / IA UJ / WA UW], 146.
- NATUNIEWICZ-SEKUŁA M., BACZEWSKI M. 2023: *Weklice. Cmentarzysko kultury wielbarskiej na wschodnim obrzeżu Delt Wisły (badania 2005–2018)*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina XI, Warszawa [FMAB / IAE].
- NATUNIEWICZ-SEKUŁA M., OKULICZ-KOZARYN J. 2011: *Weklice. A Cemetery of the Wielbark Culture on the Eastern Margin of Vistula Delta (Excavations 1984–2004)*, Monumenta Archaeologica Barbarica XVII, Warszawa [FMAB / IAE / PMA].
- NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2016: *W drodze do krainy Oium czyli o Gotach i kulturze wielbarskiej na Lubelszczyźnie w świetle nowych inwestycji drogowych*, [w:] E. Banasiewicz-Szykuła (red.), *Drogi Lubelszczyzny. Odkrycia i badania archeologiczne*, Skarby z przeszłości

17, Lublin [Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie], 171–195.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2018: *Cmentarzysko kultury przeworskiej*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska (red.), *Puławy-Włostowice. Wielokulturowe stanowisko z zachodniej Lubelszczyzny*, Lublin [IA UMCS], 408–571.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2021: *Młodszy okres przed-rzymski, rzymski i wędrówek ludów – materiały do dziejów Kotliny Hrubieszowskiej / Late pre-Roman, Roman and Migration periods – materials for the history of the Hrubieszów Basin*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, A. Hyrczała, B. Bartecki (red.), *Odkryte. Odzyskane. Ocalone. Kolekcja zabytków z młodszego okresu przed-rzymskiego, okresu rzymskiego i wędrówek ludów ze zbiorów Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie / Unearthed. Recovered. Saved. A collection of late pre-Roman, Roman and Migration period artefacts from the Rev. Stanisław Staszic Museum in Hrubieszów, Hrubieszów* [Muzeum im. ks. Stanisława Staszica], 24–452.

NOWAKOWSKI W. 1996: *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*, Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 10, Marburg-Warszawa [Philipps-Universität Marburg].

PETRAUSKAS O.V. 2004: *Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten*, BerRGK 84 (2003), 223–351.

STASIAK-CYRAN M. 2016: *Charakterystyka osady w Nieszawie Kolonii w świetle analizy źródeł archeologicznych i badań interdyscyplinarnych*, [w:] M. Stasiak-Cyran (red.), *Nieszawa Kolonia stanowisko 5, powiat Opole Lubelskie. Interdyscyplinarna monografia osady z okresu rzymskiego*, Lublin [Muzeum Lubelskie w Lublinie], 10–210.

STASIAK-CYRAN M. 2024: *Gocka migracja w świetle nowych materiałów kultury wielbarskiej z zachodniej Lubelszczyzny*, [w:] A. Michałowski, M. Piotrowska, M. Olędzki (red.), *Kultura wielbarska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne / Wielbark Culture. Transformation processes and external contacts*, Poznań [Nauka i Innowacje], 211–232

SILVER CROSSBOW BROOCH FROM CYNKÓW, PUŁAWY COUNTY – AN EXCEPTIONAL FIND FROM THE WESTERN LUBLIN REGION

SUMMARY

In 2021, in the course of illegal metal detecting, a crossbow brooch with a returned foot was discovered at Cynków, Puławy County (SE Poland), at the edge of the Bystra River valley in the Nałęczów Plateau^{2,3}. The artefact was presented to the National Museum in Lublin. There are remains of Przeworsk Culture settlement known from the area in question (Fig. 1).

The brooch (Fig. 2) is made of silver (93.85%) with a small addition of copper (4.87%)⁴, and it measures 81 mm in length. Its extended false spring allows it to be classified as type A.168. On the head of the brooch, there is a shaft, cast together with the bow, which was used to mount a profiled knob; a similar knob crowns the axis bar of the spring. The bow is decorated in its upper and lower parts with four single rings of beaded wire. Such decoration is typical of type A.167 brooches, known from the Wielbark Culture area, which correspond, according to the division proposed by J. Andrzejowski and A. Żórawska⁶, to variant a2. Such ornamentation also occurs among the various types of crossbow brooches with a returned foot, especially large silver specimens (*Grosse Armbrustfibeln*)^{3,33}, found in the territory occupied by the Balt cultures.

Brooches of type A.168, corresponding to the Cynków fibula, are characteristic mainly of the so-called Gothic culture circle, especially the Chernyakhov and Sântana de Mureş Cultures¹², and are less frequently recorded in the assemblages of the Wielbark Culture, most often in zones A and D of Wielbark Culture settlement. In the case of the Lublin Region, brooches of this type are known almost exclusively from Masłomęcz Group sites⁸.

In the Wielbark Culture, brooches of type A. 168 occur from stage C1b to phase C2 and, possibly, phase C3^{9,10}. Fibulae of type A.167 with beaded wire rings are characteristic of phases C1b–C2, although some specimens, especially those scarcely decorated with single rings, may be dated to stage C1a²⁷. The brooch from Cynków can therefore be dated to stage C1b at the earliest, however, attributing it to phase C2 seems more likely. Considering the picture of cultural transformation in the Lublin Region⁷, the fibula in question should be associated with the Wielbark Culture.

Translation: Kinga Brzezińska